

על אתגרים והזדמנויות לשיתוף פעולה יהודי-ערבי בענייני

מקרקעין, תכנון ודיור

סאמר סויד*

"תביעות המיעוט הפלסטיני בישראל נמצאות בשני מישורים: תביעות לזכויות אזרחיות, ותביעות לזכויות לאומיות. התביעות לזכויות אזרחיות אמורות להיות המכנה המשותף שסביבו אמור להתכנס המחנה הדמוקרטי (בנוסף לקריאה ולפעילות לסיום הכיבוש ופתרון הסוגיה הפלסטינית). ועל כן, הציבור הפלסטיני בישראל אמור להתפשר על כך שתביעותיו הלאומיות לא יהיו חלק ממחנה דמוקרטי ואת מלחמותיו על דרישותיו הלאומיות הוא יכול וצריך להילחם במסגרות אחרות, פלסטיניות וישראליות. ועל הציבור היהודי המאמין בשיתוף פעולה ערבי יהודי להבין שבכדי שיהיה שותף אמתי עם הציבור הערבי הוא צריך לשחוט פרות קדושות, ואחת מהן היא נושא מאמרי, סוגיית הקרקע."

רקע

סוגיית הקרקע, תביעת הזכות עליה והשליטה עליה בפועל, היא אחת הסוגיות המרכזיות בסכסוך הישראלי-פלסטיני, והיא משמשת הרבה פוליטיקאים ומובילי דעת קהל כאמצעי להזין ולתחזק בו את הסכסוך. סוגיה זו נמצאת בנפשו של המיעוט הערבי-פלסטיני בישראל בהיותו מיעוט יליד המחזיק בהיותו כזה בבעלות פרטית

* סאמר סויד הוא פעיל פוליטי וחברתי בחד"ש, מנהל המרכז הערבי לתכנון אלטרנטיבי ודוקטורנט במדעי המדינה באוניברסיטת חיפה, חוקר מנהיגות פוליטית ובהדגשה על מנהיגות פוליטית של קבוצות מיעוטים. סויד גם מנחה בביה"ס לשלום בנווה שלום.

על הקרקע. מחצית מהקרקעות שהיו בבעלותו הופקעו בשני העשורים הראשונים לאחר הקמת מדינת ישראל, והקרקע שנשארה בבעלותו נמצאת באיום תמידי של הפקעה בדרכים שונות שהרווחת בשנים האחרונות היא הפקעה לצורך יישום תכניות "לאומיות" שונות, כמו כביש 6, קווי הובלת הגז ועוד. משכ, קיים קשר ישיר בין הקרקע והתכנון, כך שתכנון או אי תכנון יכולים להפוך במקרים רבים לכלי לשליטה במיעוט או בעם הנכבש. התכנון בארץ מושפע מכוחות פוליטיים ומאינטרסים כלכליים עד כדי כך שלעיתים נדמה שאין הוא אלא כלי לקידום אינטרסים של בעלי הכוח בחברה. תהליכי התכנון ותוצריו כיום אינם נתפסים ברוב המקרים במונחים של זכויות אזרח וזכויות הקהילה לשוויון, לשקיפות ולשיתוף - לא ברשויות ולא בציבור. היצע הדיור לכל יישוב או אוכלוסייה הוא נגזרת של התכנון, כך שהיעדר תכנון גורם בוודאות להיעדר פתרונות דיור.

מהאמור לעיל, אפשר להבין למה סוגיות הקרקע, התכנון והדיור הינן הסוגיות שמעסיקות הכי הרבה את המיעוט הפלסטיני בישראל, ומשפיעות השפעה ישירה על איכות חייו ועל תביעותיו האזרחיות והלאומיות. וככזו היא הסוגיה שמשמשת "בעלי עניין" להסתה ופילוג בין שני העמים.

במאמרי זה, אנסה להציע נקודת הסתכלות שונה לסוגיה המורכבת שבפנינו, תוך כדי הטענה לפיה סוגיה זו יכולה להפוך מאתגרים רבים העמודים בפני שני העמים להזדמנויות לשיתוף פעולה ביניהם.

סוגיות הקרקע כאתגר וכהזדמנות

תביעות המיעוט הפלסטיני בישראל נמצאות בשני מישורים: תביעות לזכויות אזרחיות, ותביעות לזכויות לאומיות. התביעות לזכויות אזרחיות אמורות להיות המכנה המשותף שסביבו אמור להתכנס המחנה הדמוקרטי (בנוסף לקריאה ולפעילות לסיום הכיבוש ופתרון הסוגיה הפלסטינית). על כן, הציבור הפלסטיני בישראל אמור להתפשר על כך שתביעותיו הלאומיות לא יהיו חלק ממחנה דמוקרטי ואת מלחמותיו על דרישותיו הלאומיות הוא יכול וצריך להילחם במסגרות אחרות, פלסטיניות וישראליות. ועל הציבור היהודי המאמין בשיתוף פעולה ערבי יהודי להבין שבכדי שיהיה שותף אמתי עם הציבור הערבי הוא צריך לשחוט פרות קדושות, ואחת מהן היא נושא מאמרי - סוגיית הקרקע. אותו ציבור יהודי צריך גם להבין, כי האזרחות הישראלית של הפלסטינים אזרחי ישראל, אינה עומדת מול שייכותם הלאומית לעם הפלסטיני, הם גם אזרחים ישראלים וגם חלק בלתי נפרד מהעם הפלסטיני, וצריך לקבלם ככאלה. קבלת המורכבות הזאת, ועמידה לצד הציבור הפלסטיני במצוקותיו הנובעות מסוגיית הקרקע, תפחית את הניכור הקיים, ותהווה בסיס ליצירת אימון הדדי בין שני הצדדים.

הצלחת התנועה לזכויות האזרח בארה"ב ובצפון אירלנד, אמורה להיות מצפן לכינון מחנה דמוקרטי בישראל, מחנה שיכול להכיל את כל מי שערכי הדמוקרטיה והאוניברסאליות חשובים לו, ללא קשר למוצא, דת, גזע ומין. וכך צריכה להיות ההתייחסות לסוגיות הקרקע והתכנון, חתירה משותפת לשוויון בהקצאת הקרקע ובהזדמנויות לדיור נאות, ראוי ובר השגה. ולכן, מצופה גם מיהודי שיפעל להכרה בכפרים הלא מוכרים בנגב, להרחבת תחומי שיפוט הרשויות הערביות, לאישור תכניות מתאר ותכניות מפורטות הולמות ביישובים הערבים ולחלוקת הארנונה הממשלתית על פי מדדים סוציו-אקונומיים, כמו גן לחלוקה אזורית של הארנונה התעשייתית לתכלית הגשמת צדק חלוקתי.

צירים מוצעים לפעולה משותפת:

הכפרים הלא מוכרים בנגב: סוגיית הכפרים הלא מוכרים בנגב, היא אחת הסוגיות, אם כי לא היחידה, שמנציחות את המצב העגום בכל המישורים של האוכלוסייה הערבית בנגב. קובעי המדיניות מציגים את הסוגיה הזאת בדרך פופוליסטית כדי להסית את האוכלוסייה היהודית נגד האוכלוסייה הכי מוחלשת במדינה תוך כדי הצגתם כפולשים לקרקע לא שלהם, כ"סרבני הסדרה" וכעבריינים סדרתיים שלא רגילים לחוק וסדר. המצב בפועל הפוך מהמצב המתואר, מדובר באוכלוסייה שיישבה על הקרקע הזאת לפני קום המדינה, או שהועברה אליה על ידי המדינה תקופה קצרה אחרי קום המדינה. העובדות לאשורן מציבעות, אפוא, על מדינה שהתנערה וממשיכה להתנער מאחריותה לאזרחיה, על תביעות בעלות מצודקות על מאות אלפי דונמים שתלויים ועומדים עשרות שנים ללא שום הכרעה מצד המדינה, שרוצה להעביר מסר של זמניות, מסר לפיו הימצאות התושבים במקומותיהם הינה זמנית, דבר שמסביר את ההשקעה האפסית בתשתיות, בחינוך וברווחה במשך השנים.

הבדווים בנגב, בסיוע ארגוני חברה אזרחית הכינו תכנית אלטרנטיבית להכרה בכפרים הלא מוכרים, 241 כך שהתביעה לאימוץ התכנית הזאת יכולה להיות הזדמנות לפרויקט יהודי-ערבי משותף שהמחנה הדמוקרטי צריך להתאסף סביבו. הכרת הממשלה בכפרים הלא מוכרים היא הכרחית כדי שהטיפול בנגב יהיה טיפול נאות, כך שכל תכנית ממשלתית שלא כוללת את הנדבך הזה היא תכנית שאמורה להיתקל בהתנגדות כל מי שערכי הדמוקרטיה חשובים לו. הכרת הממשלה בכפרים הלא מוכרים אמורה למנף את המצב החברתי-כלכלי בנגב כולו, ולכן זה אינטרס גם לשכבות מוחלשות אחרות בנגב, שצריכים להבין שכדאי להם להיות חלק מהמאבק.

241 ראו תוכנית בקישור:

http://bimkom.org/wp-content/uploads/bedouins_Mars2012_final_screen.pdf

דוגמא לשיתוף פעולה כזה הייתה בוועדת חלוקת הכנסות מאזור תעשייה בנגב שנהנו ממנה הן יישובים ערבים כמו חורה, לקייה ורהט והן יישובים כמו ערד, דימונה וירוחם. המרכז הערבי לתכנון אלטרנטיבי ליווה בשעתו את עבודת הוועדות והתבסס עליהן כתקדים לעבודות אחרות שנעשו בצפון.

הרחבת תחומי שיפוט הרשויות הערביות: הרשויות המקומיות הערביות מחזיקות רק ב-2.5% משטחי השיפוט במדינת ישראל. את מירב שטחי השיפוט מחזיקות המועצות האזוריות שמאגדות את הקיבוצים והמושבים. בימים אלה, דנות 6 וועדות גיאוגרפיות בבקשות הרשויות המקומיות להרחבות תחומי השיפוט. במסגרתן, רוב הרשויות הערביות מבקשות לצרף לתחומי שיפוטן את הקרקע הפרטית שבבעלות התושבים, ושגובלות בתחומי השיפוט הקיימים אך שייכות מוניציפאלית למועצות אזוריות. המועצות האזוריות מתנגדות בתוקף לכך, על אף שהן לרוב לא מפיקות רווח מקרקעות פרטיות בבעלות תושבים ערבים. פעילות אזרחית ממוקדת, של בני קיבוצים ומושבים המאמינים במחנה הדמוקרטי, להפעלת לחץ על ראשי המועצות האזוריות עשויה להוביל לשינוי גישה של המועצות האלה. והלוא אם ראש מועצה אזורית, יידע שלהתנגדותו להרחבת הכפר הערבי הסמוך עלולה להיות מחיר פוליטי אצלו בבית, יש לשער שזה יוביל לשינוי בגישה הפטרונית והמתנשאת לה אנו עדים כל שבוע בדיוני הוועדות באופן רחבי.

קידום תכנון: ישנם על פי ההערכות יותר מחמישים אלף בתים ללא היתר ביישובים הערבים, נתון זה הביא את הממשלה לחוקק חוק להגברת אכיפת חוקי התכנון והבניה על אף שבפני הממשלה עומדת הצעה משותפות ממנהיגות החברה הערבית על גיבוש אמנה בין הממשלה למנהיגות החברה הערבית הנבחרת להקפאת הריסת הבתים לתקופה של שלוש שנים, כאשר בתקופה זו תפעל תוביל הממשלה האצה בתהליכי התכנון בחברה הערבית על מנת להסיר את הבניה הלא חוקית, למעט מקרים חריגים של בניה על קרקע שאינה קרקע פרטית והנמצאת מרחק גדול מהיישובים הקיימים. הוצע עוד, שמנהיגות החברה הערבית תבטיח למנוע בתקופה הזאת כל בניה ללא היתר. הממשלה דחתה הצעה זו, וכאמור חוקקה חוק להגברת האכיפה. החוק הזה גרם לתסיסה ביישובים הערבים. שפחדו שהם עומדים בפתחו של גל הריסות חדש שעלול להתרגש עליהם בכל עת. דרישות הציבור הערבי נתקלו באוזניים אטומות, ולכן דרוש להגביר את הקול הזה, כי זו היא ההצעה היחידה שיכולה להביא לפתרון הסוגיה הכואבת והמתוחה של בניה ללא היתר. תביעה זו אמורה להיות גם תביעתו של המחנה הדמוקרטי.

צדק חלוקתי: כידוע, סיסמת המחאה החברתית של קיץ 2011 הייתה "העם דורש צדק חברתי". אחד מיסודותיו של הצדק החברתי הינו הצדק החלוקתי. חלוקת העושר הלאומי היא דרישה חברתית אזרחית שאמורה לאחד תחתיה את כל

שכבות החברה. אחת הבעיות האקוטיות של החברה הערבית היא חולשת הרשויות המקומיות הערביות העסוקות בדרך כלל במאבקי הישרדות ופחות בתכנון אסטרטגי ובמתן שירותים נאותים לתושביהם. על מנת לחזק את הרשויות האלה, לא צריכים להגדיל את העוגה הלאומית (תקציב המדינה), אלא צריכים לחלק את העוגה מחדש ובאופן שוויוני. אפשר לעשות את זה בחלוקה שיוויונית מחדש של הארנונה שהמדינה משלמת לערים שנהנות מהימצאות משרדים ממשלתיים בתוכן. החלוקה צריכה להיעשות על ידי תשלום לקרן מיוחדת, וחלוקת הכסף על פי מדדים קיימים של המדרוג הסוציאקונומי ומדד הפריפריאליות, חלוקה כזאת טובה לא רק לערבים אלא לכל היישובים המוחלשים. דרך נוספת לחיזוק הרשויות המקומיות הינה חלוקה אזורית לארנונה מאזורי תעשייה, הדבר נעשה לאחרונה במספר קטן של אזורי תעשייה ואפשר לאמץ אותו למודל לאמי לחלוקת הכנסות מארנונה. שני הצעדים האלה יבטיחו את חיזוק הרשויות המוחלשות, ערביות ויהודיות, ולניתוק תלותן הכלכלית במענקי איזון שמנצחות את מצבן העגום. מהלכים כאלה, לצד הקמת אזורי תעשייה בתוך היישובים הן הכרח כדי להוציא את הרשויות מהמצב שלהן, הם דרישה שאמורה לאגד סביבה כל הרשויות המוחלשות, ואת המחנה הדמוקרטי.

הדוגמאות הנ"ל, מציגות צירי פעולה אפשריים בתחומי הקרקעות, התכנון והדיור, ניתן להציע צירים נוספים, אך הן מראות שהנושא שבפנינו שמנסים לתייגו כנושא לאומי פלסטיני, הוא נושא אזרחי ישראלי שסביבו אמור להתכנס גוף כמו המחנה הדמוקרטי.

מניסיונו של המרכז הערבי לתכנון אלטרנטיבי,²⁴² במשך 17 שנות פעילות, אפשר להסיק שמאבקים שנעשו במשותף, אם בין ארגונים ערבים ויהודים או בין אזרחים הם מאבקים שסיכויי הצלחתם יותר גבוהים, לכן המרכז מדגיש את חשיבות השותפות עם ארגוני חברה אזרחית יהודים. הצלחת המרכז והחברה להגנת הטבע לבטל הקמת יישוב יהודי חדש (שיבולת), על קרקעות הר טורעאן בגליל, היא דוגמה להצלחה כבירה, המרכז הציג בשעתו בפני המועצה הארצית לתכנון ובניה את התנגדותו לתכנית, מנימוקים של בעלות היסטורית על הקרקע וחסמים תכנוניים שייגרמו ליישוב הקיים טורעאן, והחברה להגנת הטבע הציגה את התנגדותה מטעמים של שמירה על שטחים פתוחים. המאבק הצליח והתכנית נגנזה. כך גם מניעת סלילת כביש ליהודים בלבד, סמוך ליישוב מג'ד אלכרום, שהיה מיועד רק לתושבי היישוב הקהילתי פלך ומי שעובר בו חייב לעבור דרך שער היישוב, שנפתח על ידי שלט שנמצא רק עם תושבי פלך. דוגמה נוספת היא ההתנגדויות להפיכת חריש לעיר לחרדים בלבד לפי התכנית המקורית, במאבק הזה היה שיתוף פעולה אזורי בין תושבי ואדי עארה הערבים לבין תושבי קציר היהודים, והוא הצליח. אפשר לציין גם המאבק נגד מפעל וינציה באזור תעשייה ציפורית, שבו לקחו נפגעים יהודים

242 ראו אודות מעל"א בקישור: <http://www.ac-ap.org/>

וערבים מהזיהום שהמפעל גורם לסביבה.

לסיכום, הרעיון שהציג ח"כ איימן עודה, יו"ר הרשימה המשותפת להקמת מחנה דמוקרטי, בדמות תנועה חוץ פרלמנטארית שתחרוט על דגלה את ערכי הדמוקרטיה והשוויון הוא רעיון ראוי, שמצריך עבודת נמלים על מנת להביא להצלחתו. הצלחתו תוביל לשינוי התמונה הפוליטית בישראל. על אף שהרעיון גרם לשיח נמרץ בחברה הערבית, והתנגדות מצד גורמים בתוך הרשימה המשותפת בראשם חכ"ל באסל גטאס (בל"ד), אפשר להגיד בבירור שכל מי שמוצא בכנסת זירת מאבק, וכך מעידים כל מרכיבי הרשימה המשותפת, אינו יכול להתנגד לרעיון הזה, מהטעם הפשוט, שבבחירתו להשתלב בזירה הפרלמנטארית הוא מקבל על עצמו גם את כללי המשחק הפרלמנטאריים, המבוססים על קואליציות וגם הכרה במערכת הפוליטית הישראלית. המחנה הדמוקרטי הוא סוג של קואליציה אלטרנטיבית שח"כ עודה מציע, וכך הוא ממשיך לדבוק באותו הקו שאפיין אותו והוא להפיח פוליטיקה של תקווה, תקווה שהשינוי אפשרי, בניגוד לפוליטיקאים אחרים, ובראשם ראש ממשלת ישראל נתניהו שדוגלים בפוליטיקה של הפחדה.

במאמר זה הצגתי את דעתי על אפשרות שכל צד צריך לעשות על מנת שרעיון זה יהיה ישים והצעתי צירי פעולה אפשריים בתחום הקרקע והדיור שלוקחים בחשבון את מורכבות הסוגיה.

